

Toespraak van mr. W. Aantjes naar aanleiding van de discussie op de partijraad van 13 december 1975.

Om een herkenbare christelijke politiek

Wie met aandacht de discussies van de afgelopen maanden gevolgd heeft, zal begrijpen — en dat wil ik ook niet verheimelijken — dat ik dit niet de gemakkelijkste toespraak vind, die ik voor een partijraad houd. Ik zou liever, eindelijk, op basis van een volledige overeenstemming over de betekenis van de principiële uitgangspunten, gesproken hebben over dat, waar het CDA voor bedoeld is, namelijk de politiek.

Het is ook een niet gemakkelijke opgave vanwege de onmacht om het in formuleringen te zeggen, die niet de indruk maken, dat het slechts om subtiliteiten gaat. Het is moeilijk, daar heb ik alle begrip voor, om door de in de formulering subtiel lijkende verschillen heen te kijken naar wat erachter zit. Het gaat natuurlijk niet om het „is” of „behoeft te zijn”, maar om wat daarmee getracht wordt op een onbeholpen manier tot uitdrukking te brengen.

Vérgaande stappen gezet

Er is nog een reden waarom het geen gemakkelijke opgave is. Ik besef namelijk zeer goed, dat velen er moeite mee zullen hebben als ik de aanvaarding van de concept-resolutie, zoals die luidt, aanbeveel. Ik heb daar begrip voor. Ik heb in de richting van het CDA geen stappen gedaan waarmee ik het zó moeilijk heb gehad, ook achteraf, dan met de stap die ik in Berg en Dal heb gedaan, al is dan tenslotte wel de door mij daar aanbevolen en door op één na alle anderen afgewezen formulering in de resolutie van het partijbestuur overgenomen. Als ik het daar niettemin moeilijk mee heb dan is het vooral omdat je soms het gevoel hebt, dat niet wordt erkend of onvoldoende wordt erkend en gehonoreerd, welke vergaande stappen de Anti-Revolutionaire Partij heeft gedaan om bij elkaar te brengen en bij elkaar te houden wat ook naar mijn overtuiging bij elkaar behoort. Ik zal ze niet gaan opsommen, want ik vind, dat dit weinig zin heeft. Iedereen kan de stappen die de Anti-Revolutionaire Partij gedaan heeft, nagaan.

Geen „wisselgeld” achter de hand

Misschien heb ik in de hele procedure wel een grote fout gemaakt door bij alle besprekingen geen wisselgeld achter de hand te houden, zoals dat in de politiek heet. Door telkens zo ver te gaan als ik dacht dat mogelijk was. Misschien heb ik niet zo goed onderhandeld. Maar ik was, dacht ik, niet bezig met een kabinetsformatie, met liberalen of socialisten, maar met het in goed vertrouwen samen met geestesverwanten voorbereiden van een christelijke partij. Voor mij is het ook een stukje christelijke politiek

om dan niet te handelen, maar van de aanvang af open en eerlijk de zaak op tafel te leggen, en het achterste van je tong te laten zien met het risico dat er later gezegd wordt, dat je halsstarrig bent. Zo ben ik ook naar het CDA-congres gegaan en het was een harde klap daar te moeten ervaren dat anderen in de voorbesprekingen wel iets achter de hand hadden gehouden. Dit moet me één keer van het hart.

Liever een stap te veel dan te weinig

Waarom ben ik in Berg en Dal — met twijfel, maar ik sta ervoor — dan toch zover gegaan? Omdat het CDA voor mij zo'n ideaal is, dat ik liever een stap te veel zet, dan een stap te weinig. En omdat ik ook wel zie, wat anderen hebben gedaan, met name de KVP, om ons tegemoet te komen. Wat Jan de Koning daarover heeft gezegd in zijn openingsrede, kan ik onderschrijven. Als men dan nu ook maar ziet, hoe ingrijpend de stap is, die wij daar hebben gezet.

Dan kom je helaas bij subtiele formuleringen uit. Die moeten niet worden gebagatelliseerd, die moeten niet worden belachelijk gemaakt. Ze zijn er een bewijs van hoe we tot het uiterste zijn gegaan, misschien wel voor veler gevoel tot óver het uiterste om naar de ander, letterlijk, toe te *kruipen*.

De partijraad heeft op 27 september gezegd: als de definitieve beslissing valt, dan wordt verondersteld dat hierover voldoende eenheid bestaat.

Berg en Dal zegt: volledige eenheid is er niet.

Er is een verschil gebleven. De vraag is: is dat een beletsel of behoeft dat geen beletsel te zijn?

In die keuze tussen het „is” en het „behoeft te zijn” (ik zeg het nog eens) moet u zich niet ergeren aan de subtiele formuleringen, want zij ontstaan, doordat je probeert zo dicht mogelijk bij elkaar te komen.

Geen onzekerheid over betekenis

In Berg en Dal was er geen onzekerheid wat met dat verschil in formulering werd aangeduid. Onzekerheid daarover was er evenmin toen het partijbestuur bij stemming deze formulering in de concept-resolutie opnam. Daarin is het standpunt opgenomen, zoals het in Berg en Dal nog werd afgewezen.

Op basis van die formulering en op basis van de resolutie, zoals zij luidt, ben ik bereid samen met de fractie, samen met het partijbestuur, samen met de nieuwe voorzitter, te blijven streven naar een succesvol resultaat.

Beginsel en beleid niet te scheiden

Ik wil nog iets zeggen over het veel gehoorde verwijt van de „koppeling”, namelijk dat uitgangspunt en politieke hypotheek als een soort communi-

Mr. W. Aantjes tijdens zijn toespraak tot de AR-partijraad op 13 december 1975 te Hoogeveen.

Achter de bestuurstafel v.l.n.r.: dr. D. Th. Kuiper, D. Corporaal, M. Paats, prof. dr. W. Albeda, drs. A. M. Oostlander en F. Borgman.

cerende vaten aan elkaar zouden worden gekoppeld. Zo is het echter niet. Waar het om gaat is, dat de trits van „eenheid van uitgangspunt, program en beleid” niet uit elkaar mag worden getrokken en dat die drie elementen niet successievelijk, in de tijd gezien, kunnen worden afgehandeld. Wij hebben de verbondenheid van die drie aanvaard.

Dat ik daaraan vasthoud is niet alleen vanwege de afspraak, die we daarover gemaakt hebben. Het is ook omdat beginsel en politiek niet te scheiden zaken zijn. Dat is anti-revolutionair en dat is christen-democratisch. Daarom zijn wij christen-democratisch omdat beginsel en politiek beleid niet te scheiden zijn. Dan mogen zij ook niet worden gescheiden. In die zin zal het verschil dat is blijven bestaan, een rol blijven spelen.

Totaliteit beslist

Als uiteindelijk de kiesverenigingen met tweederde meerderheid over de

ene lijst moeten beslissen, zal de totaliteit worden overzien. Dan speelt alles een rol. Ook het voor de ARP bepaald niet voordelige lijstvoorstel zal daarbij een rol spelen. Maar het lijstvoorstel op zichzelf behoeft desondanks geen beletsel voor die ene lijst te zijn. Ook de uitkomsten van de motie-Schut en van het werk van de commissie-Goudzwaard zullen in het eindoordeel een rol spelen.

Alle aspecten zullen aan het eind in samenhang worden overzien. Als dan de politieke hypotheek niet mocht zijn afgelost, is dat op zichzelf wél een beletsel.

Het verschil in visie, dat er is gebleven ten aanzien van het uitgangspunt, zal echter op zichzelf géén beletsel behoeven te zijn.

Vertrouwen geven en ontvangen

Waarom dan toch „behoeft”? Omdat het de spanning uitdrukt, die (dat is vandaag weer heel duidelijk gebleken) met name in onze kring leeft. Het gaat bij het uitgangspunt om wat echt het hart is van een christen-democratische politiek. Daarom willen en kunnen wij onze visie daarop ook niet prijsgeven.

Hoewel velen het daarover gebleven verschil wel als een beletsel zien, zullen wij er op zichzelf bij de beslissing over de ene lijst geen beletsel van máken. Het mag niet worden uitgelegd als het open houden van een achterdeurtje, waardoor we straks toch nog zouden kunnen weglopen. Iedereen wil het en ook de twijfelaars behoren tot de gelovigen.

Die spanning is met het woordje „behoeft” uitgedrukt, dat (ik herhaal het) niet mag worden uitgelegd als het openhouden van een achterdeurtje waardoor we straks toch nog zouden kunnen weglopen.

Dat is een kwestie van vertrouwen. Als dat ontbreekt, helpt ook een amendement niet. Hoewel dit punt ons, en dat weet iedereen, zeer zwaar weegt en voor velen in onze partij zeer zwaar weegt, zijn wij bereid dat vertrouwen te geven en wat we vragen is ons evenveel vertrouwen terug te geven.

Niet om de formulering, maar om de zaak

Ik vertrouw erop dat een verdere discussie niet uitzichtloos is, als ik telkens weer merk hoezeer het nodig is om te zeggen, dat het ons niet gaat om een verklaring, om een formele verklaring of om een toetsing, maar dat het er ons om gaat of we bereid zijn om volle ernst (de woorden zijn van Hans de Boer) te maken met het evangelie als richtsnoer voor het politieke handelen, zowel het CDA als elke politieke vertegenwoordiger voor zich.

Onlangs hoorde ik de man, die 20 jaar geloof ik voorzitter van de Katholieke Boeren- en Tuindersbond is geweest, Gérard Mertens, zeggen: De KRO moet blijven; gelukkig is de KRO opener dan hij ooit geweest is, maar de programmamakers moeten natuurlijk wel met overtuiging achter

de „K" van KRO staan. Als ik dat hoor zeg ik: het gaat mij niet om een formulering, ik ben bereid de mijne voor die van Gérard Mertens onmiddellijk in te ruilen.

De CHU verwijst steeds naar de uitspraak van De Savornin Lohman, dat iedereen welkom is, mits hij zijn verplichting erkent op publiek terrein zich te onderwerpen aan de ordonantieën Gods. Dan zeg ik: ik ben bereid mijn formulering zo voor die van Lohman te ruilen.

Het lid van het dagelijks bestuur van het CDA, Van den Toorn, schrijft in het laatste CD-Aktueel: je mag van een vertegenwoordiger niet eisen dat hij het evangelie ook in zijn persoonlijk leven als inspiratiebron ervaart, maar je mag van een vertegenwoordiger van het CDA niet méér eisen dan dat hij zich in zijn politiek handelen zal laten leiden door het evangelie. Dan zeg ik: als dit de formulering zou kunnen zijn voor de politieke vertegenwoordiger, dan ben ik bereid de mijne er voor in te ruilen.

In de plaatselijke reglementen van het CDA staat, dat het erom gaat allen te verenigen, die grondslag en doel van het CDA onderschrijven. Dan zeg ik: als dat ook de regel zou kunnen zijn voor Kamerkandidaten, ben ik bereid mijn formulering er voor in te ruilen.

Dit zijn overwegingen, die mij doen zeggen: ik vertrouw dat een verder gesprek niet uitzichtloos behoeft te zijn. Ik onderschrijf wat Jan de Koning gezegd heeft, namelijk dat een groeiproces van het „behoeft" naar het „is" mogelijk is. Maar dan moet dat gesprek wel voortgaan.

„Wij horen bij elkaar"

Er wordt een actie gevoerd onder de titel „Wij horen bij elkaar". Ik weet niet hoe velen van u zich gerealiseerd hebben, wanneer die woorden voor het eerst werden gesproken.

Dat was op het CDA-congres op 23 augustus van dit jaar. Eén van de sprekers begon er zijn toespraak mee: Wij horen bij elkaar. Hij voegde er zelfs nog iets aan toe. Wij willen ook bij elkaar behoren. Die spreker was de voorzitter van de anti-revolutionaire Tweede-Kamerfractie!

Wij willen niet van het CDA een nieuwe ARP maken. Wij willen wat wezenlijk is voor de ARP in het CDA inbrengen. Niet om onze zin te krijgen, maar omdat wij menen, dat de christelijke politiek ermee gediend kan zijn. En nu ga ik hier niet uiteenzetten (ik heb dat in september op de partijraad gedaan) waarom dat nodig is. Wel wil ik er vandaag met nadruk bij zeggen: we willen ook de herwonnen belangstelling voor de christelijke politiek, ook door middel van een christelijke politieke partij, in het CDA meebrengen. Wij willen degenen, wier vertrouwen in een christelijke politiek langs de weg van een christelijke partij in de afgelopen tijd is herleefd, niet teleurstellen. Ik voel mij ook verplicht aan mensen, die ons hadden verlaten en die zijn teruggekomen.

De ene lijst en de geloofwaardigheid

Door sommigen wordt gesteld dat de ene lijst onmisbaar is voor de geloofwaardigheid van het CDA. Ik heb er begrip voor. Ik heb er jarenlang (de bewijzen zijn ervan) naar uitgezien, dat de breuk tussen de AR-Partij en de Christelijk Historische Unie, die er nooit had mogen komen, geheel zou worden. Natuurlijk zegt de CHU dat het de schuld van Kuyper was. En ik hoop, dat de anti-revolutionairen zullen zeggen, dat het niet alleen de schuld van Lohman was. Wie me er al eens vaker over gehoord heeft, weet hoe geboeid ik ben door de ontwikkeling in de katholieke wereld. Ik heb er naar uitgezien dat de scheiding tussen Rome en Reformatie ons niet langer zal verhinderen de bevrijdende boodschap van het evangelie samen in de politiek herkenbaar te maken.

Eén lijst is daarvoor van groot belang, maar het is mijn taak om tegen u te zeggen, dat u daarbij nuchter moet blijven en dat één lijst niet alles oplost.

Het is mijn taak u te zeggen, dat één lijst ook zelf geloofwaardig moet zijn. Als in de verkiezingsstrijd de onderwijszaken aan de orde komen, moeten De Jong en Van Leijenhorst geloofwaardig samen op het podium kunnen zitten. Als landbouw aan de orde komt, moeten Tolman en Van der Stee daar geloofwaardig samen kunnen zitten.

Als de middenstand aan de orde komt — en de anderen zullen ons de kans niet geven om het niet aan de orde te stellen — moeten Van der Mei en Hazenkamp daar geloofwaardig samen zitten. Als de werkgelegenheid aan de orde komt, zullen Kruisinga en Boersma en Lubbers samen geloofwaardig op het podium moeten kunnen zitten.

Vernieuwing van de politiek

Niet de ene lijst moet het CDA geloofwaardig maken, het CDA moet de ene lijst geloofwaardig maken! Het gaat om de politiek. Mag ik één keer zelf teruggrijpen naar 23 augustus, omdat ik heb gehoord: wat koop je voor Mattheus 25 als het CDA er niet komt? Daartegenover zeg ik: Wat koop ik voor het CDA — ik zeg niet: Als Mattheus 25 er niet komt, dat heeft de politiek niet in de hand — maar: wat koop ik voor het CDA als Mattheus 25 in de politiek van het CDA niet herkenbaar is?

Daar gaat het om. Het gaat om de herkenbaarheid in de politiek. En de enige echte rechtvaardiging van een Christen Democratisch Appèl is een herkenbare christelijke politiek. Daarom moet het gaan. Niet om het oude, niet om het nieuwe, maar om de vernieuwing. Om de dagelijkse vernieuwing, want anders kan het CDA als CDA niet bestaan

De resolutie

Nu de resolutie. Ik beveel u ongewijzigde aanvaarding van de concept-resolutie van het partijbestuur aan. Ondanks twijfel. Als een uiting van

onze ontwijfelbare wil om het CDA tot stand te brengen en om ruimte te maken; ruimte om alle nadruk te kunnen geven aan de hypotheek, die daarop rust, namelijk het politieke beleid.

Het verschil over het functioneren van het uitgangspunt is niet weg, we laten het niet rusten, het zal een rol blijven spelen, maar ik vraag u thans bereid te zijn op basis van de status quo alle aandacht te schenken aan het politieke beleid.

Grote politieke vraagstukken

Wij staan voor grote vragen. Ik bedoel nu niet de vragen over de samenwerking met anderen; ik geloof niet dat dit het moment is om daar met elkaar over te spreken. Ik noem slechts bij wijze van voorbeeld enkele concrete politieke zaken, zoals de vrede in het Midden-Oosten. Hoe wij de rechten van Israël en de rechten van de Palestijnen in een politiek beleid gestalte kunnen geven en daaraan duidelijk de primaire nadruk geven en niet onze eigen energiebelangen.

Ik denk aan de minderheidsgroepen in onze samenleving. Het zal in toenemende mate een zaak zijn, waartegenover wij onze houding hebben te bepalen. We hebben er meer dan u denkt. We hebben Surinamers; we

Mr. W. Aantjes tijdens een onderonsje met Mr. F. H. J. J. Andriessen op 13 december 1975 te Hoogeveen.

hebben gastarbeiders; ik hoef de Zuid-Molukkers nauwelijks te noemen; ik wijs op wat zich in de Chinese wereld binnen Nederland in de afgelopen jaren heeft afgespeeld. Tegenover hen is er één groot gevaar namelijk dat de fouten die eenlingen begaan, de gehele groep worden aangerekend. Dit gebeurt nooit bij meerderheidsgroepen. In Nederland lopen er ook misdadigers rond, maar er is niemand, die het Nederlandse volk als geheel daarvoor verantwoordelijk stelt. Dat gebeurt alleen met minderheids-groepen. Ik noem u er nu vier en we worden voor de vraag gesteld hoe wij christelijk en rechtvaardig met hen omgaan, hoe wij deze vreemde-lingen binnen onze poorten een rechtmatige plaats geven, hoe wij meer zullen letten op hun belangen dan op de onze, meer aandacht zullen heb-ben voor minderheden dan voor meerderheden, want die worden nooit verdrukt. Aan die zaken moeten we gaan werken.

Voorstel CH-fractie positief benaderen

In dit verband beoordeel ik het voorstel van de Christelijk Historische fractie positief. Je kunt natuurlijk zeggen: het gaat minder ver dan het voorstel dat de ARP heeft gedaan, het is niet optimaal en er is een half-jaar verloren gegaan; ons voorstel ligt er al vanaf 24 mei. Dat is waar, maar ik ben het eens met degenen, die gezegd hebben: pak het nu maar aan.

Het voorstel is, heb ik begrepen, onderwerp van gesprek. Het is amende-baar, heet dat geloof ik. Ik denk dat we dan zullen praten over de vraag of er nog andere onderwerpen bij aan de orde moeten komen, en of niet alleen de stemmingen in de Kamer maar de gehele benadering, binnen en buiten het parlement, op spreekbeurten en in de partijbladen, aan de orde moet komen. Voor de ARP en KVP — maar ik hoop ook voor de CHU — zal zeker ook gelden dat, als deze studies tot aflossing van de politieke hypotheek moeten bijdragen, dit moeilijk zal kunnen zonder dat ook de christen-democratische bewindslieden erbij betrokken worden.

Eén ding wil ik zeggen: we zullen er in de fractie natuurlijk over praten, maar laten we niet vragen of het niet eerder gekund had en of het niet anders gekund had en of het niet beter gekund had.

Al deze vragen zouden met „ja” moeten worden beantwoord, maar laten we daar niet bij blijven staan. Laten we de mogelijkheid die de CHU nu biedt aanpakken. Als dit een bijdrage tot het welslagen kan zijn, mag u wat mij betreft daarvoor de laatste alinea uit de concept-resolutie van het partijbestuur schrappen.

Twijfelaars kunnen ongelijk krijgen

Ik heb u duidelijk genoeg gezegd, geloof ik, wat ik u aanbeveel. U hoeft het bepaald niet om mij te doen. Als het CDA er beter zou kunnen komen zonder mij, zou ik bereid zijn vandaag nog te vertrekken (al was het mij verleden jaar natuurlijk beter uitgekomen). De mannetjes zijn helemaal

niet interessant. Zelfs de vrouwtjes zijn in dit verband niet interessant. Het gaat om de zaak.

Als ik hier u iets aanbeveel, dan doe ik dat niet met dreigementen. Ik sta hier niet met gebalde vuisten (ik ben de minister-president niet). Ik sta hier niet met wisselgeld achter de hand en ik sta hier niet met open achterdeurtjes. Ik sta hier met argumenten.

Ik begrijp de twijfel, ik deel die. Maar ik zeg nog eens: ook de twijfelaars behoren tot de gelovigen en de twijfelaars kunnen ongelijk krijgen. Dat kan. De kans daarop is te groter, naarmate juist de twijfelaars meedoen. En dat is wat ik tenslotte u allen wilde vragen.